

Πανελλήνιο Συνέδριο της Διδακτικής των Φυσικών Επιστημών και Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 13 (2024)

13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Διδακτικής των Φυσικών Επιστημών και Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση: ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Καλλιέργεια των κοινωνικών-αιθροικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση/ εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη μέσα από επίμαχα τοπικά ζητήματα. Η περίπτωση της απολιγνιτοποίησης στη Δυτική Μακεδονία

Ελένη Θεοφανίδου, Πηνελόπη Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/codiste.6839](https://doi.org/10.12681/codiste.6839)

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ-ΑΕΙΦΟΡΙΚΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΠΙΜΑΧΑ ΤΟΠΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΙΓΝΙΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ελένη Θεοφανίδου¹, Πηνελόπη Παπαδοπούλου²

¹Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης, ² Καθηγήτρια ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

theofanidouel@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία διερευνώνται οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για το αξιακό πλαίσιο της αειφορίας καθώς και το εάν τα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΠΕ/ΕΑΑ) που σχετίζονται με επίμαχα τοπικά ζητήματα, όπως η απολιγνιτοποίηση στη Δυτική Μακεδονία, μπορούν να προωθήσουν τις αξίες αυτές συμβάλλοντας στην ενεργό πολιτειότητα και στη συμμετοχή των μαθητών σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο μέλλον. Η έρευνα διενεργήθηκε μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων με 18 εκπαιδευτικούς σύμφωνα με την προσέγγιση της Θεμελιωμένης Θεωρίας (ΘΘ). Τα ευρήματα έδειξαν ότι η ΠΕ/ΕΑΑ και οι εκπαιδευτικοί συμβάλλουν θετικά προς αυτήν την κατεύθυνση παρόλο που η εκπόνηση προγραμμάτων σχετιζόμενα με ακανθώδη ζητήματα της τοπικής κοινωνίας αποτελεί δύσκολο εγχείρημα.

Λέξεις κλειδιά: Αξίες, ΠΕ/ΕΑΑ, απολιγνιτοποίηση.

SHAPING SOCIAL-SUSTAINABILITY VALUES IN ENVIRONMENTAL EDUCATION/EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH CONTROVERSIAL LOCAL ISSUES. THE CASE OF DELIGNIFICATION IN WESTERN MACEDONIA

Eleni Theofanidou¹, Penelope Papadopoulou²

¹ Secondary Education Teacher, ²Professor, Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia

theofanidouel@gmail.com

ABSTRACT

In this paper teachers' perceptions are investigated regarding the value framework of sustainability along with whether Environmental Education/Education for Sustainable Development (EE/ESD) programs related to controversial local issues, namely the delignification (coal elimination) of Western Macedonia, can

promote these values thus contributing to active citizenship and students' future involvement in decision-making processes. The research was conducted through semi-structured interviews with 18 teachers according to the Grounded Theory (GT) approach. Findings showed that EE/ESD and teachers positively contribute in this direction even though the implementation of programs related to thorny issues of the local community is a difficult task.

Keywords: Values, EE/ESD, delignification.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση/Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΠΕ/ΕΑΑ), ως πολιτική εκπαίδευση, η καλλιέργεια αξιών αποτελεί μία από τις βασικές της επιδιώξεις (Činčera, Johnson, Kroufek & Šimonová, 2020). Χωρίς, συνεπώς, να αποτελεί νέο αντικείμενο, η καλλιέργεια αξιών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική καθώς οι αξίες, ως εσωτερική ή υπονοούμενη διάσταση της αειφορίας, μπορούν να παρακινήσουν αλλαγές στην πολιτική για τη βελτιστοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης προς όφελος της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Burford et al., 2013 · Horlings, 2015). Μαζί με την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και την αλλαγή της συμπεριφοράς, οι αξίες αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενεργών πολιτών, ικανών να λαμβάνουν ενημερωμένες αποφάσεις και να αναλαμβάνουν ατομική και συλλογική δράση σε τοπικά, εθνικά και παγκόσμια κρίσιμα ζητήματα (UNESCO, 2020).

Ρόλο κλειδί προς τον σκοπό αυτόν διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί καθώς μπορούν να υποστηρίξουν μία εκπαίδευση με αξίες προσανατολισμένες στην αειφορία, όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, η αυτονομία, η οικολογική βιωσιμότητα, η υπευθυνότητα (Φλογαΐτη, 2011). Αξίες κοινωνικές που στο επίκεντρό τους έχουν την παρούσα γενιά αλλά και τις μελλοντικές. Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί με εκπαίδευση στην ΠΕ/ΕΑΑ αντιλαμβάνονται τις επιπτώσεις της σύγχρονης κοινωνικοπεριβαλλοντικής κρίσης θεωρούν επείγουσα την ανάγκη μετάδοσης των αξιών της αειφορίας στη νέα γενιά πολιτών ώστε αυτή να ανταποκριθεί, να διαχειριστεί και να συμμετέχει ενεργά σε κάθε είδους μετάβαση που θα συναντήσει στο μέλλον (Agirreazkuenaga, 2019 · Aznar et al., 2018 · Wamsler, 2020).

Στην ΠΕ/ΕΑΑ τίγονται ζητήματα κοινωνικοπεριβαλλοντικής φύσης που περιλαμβάνουν αντικρουόμενα συμφέροντα και αξίες τα οποία θεωρούνται ιδανικά για την καλλιέργεια των κοινωνικών αξιών (Činčera et al., 2020). Η απολιγνιτοποίηση και η δίκαιη ενεργειακή μετάβαση αποτελούν για τη Δυτική Μακεδονία επίμαχο ζήτημα καθώς πλήττουν ποικιλοτρόπως την τοπική κοινωνία. Η ενεργειακή μετάβαση εμφανίζεται στη σχετική βιβλιογραφία (Healy & Barry, 2017 · McIlroy et al., 2022) ως ζήτημα βαθιά πολιτικό με τεράστιο κοινωνικοοικονομικό αντίκτυπο (φτώχεια, ανεργία, μετανάστευση, διάσπαση κοινωνικής συνοχής) (Carley & Konisky, 2020) ενώ η εφαρμογή της σε πολλές περιπτώσεις έρχεται σε αντίθεση με την αειφορία και την αειφόρο ανάπτυξη.

Παράλληλα, οι έννοιες της ενεργειακής δικαιοσύνης (energy justice) (McCauley et al., 2019) και της δίκαιης ενεργειακής μετάβασης (just energy transition) (Carley & Konisky, 2020) τίγουν ζητήματα κατανόησης και αντιμετώπισης των αντικρουόμενων κοινωνικών και ηθικών αξιών που προκύπτουν από αλλαγές στα ενεργειακά συστήματα, ιδιαίτερα δικαιοσύνης και ισότητας, αξίες άρρηκτα συνδεδεμένες με την αειφορία και την αειφόρο ανάπτυξη. Οι δύο αυτές έννοιες τοποθετούν στο επίκεντρο τους ανθρώπους, την κοινωνία των πολιτών, οι οποίοι πρέπει να συμμετάσχουν και να ηγηθούν διαδικασιών λήψης αποφάσεων για τον τρόπο που θα αλλάξουν τα ενεργειακά τους συστήματα (Carley & Konisky, 2020).

Συνθέτοντας τα παραπάνω, σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για τις αξίες της αειφορίας καθώς και το εάν τα προγράμματα ΠΕ/ΕΑΑ, που σχετίζονται με επίμαχα ζητήματα

της τοπικής κοινωνίας, μπορούν να προωθήσουν τις αξίες αυτές συμβάλλοντας στην ενεργό πολιτειότητα και στη συμμετοχή των μαθητών σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο μέλλον.

Τα ερευνητικά ερωτήματα ήταν τα εξής:

1. Πώς νοηματοδοτούν οι εκπαιδευτικοί τις κυρίαρχες αξίες της αειφορίας: την κοινωνική δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη, την αυτονομία, την οικολογική βιωσιμότητα και ποιες άλλες κοινωνικές αξίες θεωρούν σημαντικές για την αειφορία;
2. Είναι εφικτό για τους εκπαιδευτικούς να καλλιεργήσουν κοινωνικές αξίες εκπονώντας προγράμματα ΠΕ/ΕΑΑ σχετιζόμενα με αμφιλεγόμενα τοπικά κοινωνικά θέματα, όπως η απολιγνιτοποίηση στη Δυτική Μακεδονία;
3. Μπορούν τα προγράμματα ΠΕ/ΕΑΑ που σχετίζονται με προβλήματα της τοπικής κοινωνίας να προωθήσουν αξίες της αειφορίας ώστε οι μαθητές να καταστούν ενεργοί πολίτες που συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων;

Τα ερευνητικά ερωτήματα καθώς και τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία αποτελούν μέρος μίας ευρύτερης έρευνας επικεντρωμένη σε τοπικά ζητήματα για θέματα ενέργειας. Τα ερευνητικά αυτά ερωτήματα αποτέλεσαν κύριες ερωτήσεις του οδηγού της συνέντευξης αλλά και κεντρικούς άξονες της ευρύτερης έρευνας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Ερευνητική Μέθοδος

Η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας κρίθηκε ως καταλληλότερη για τη διερεύνηση αντιλήψεων, απόψεων και αξιών. Καθώς το συγκεκριμένο φαινόμενο που αποτέλεσε επίκεντρο της έρευνας δεν είχε μελετηθεί επαρκώς η προσέγγιση της Θεμελιωμένης Θεωρίας (ΘΘ) θεωρήθηκε ιδανική για τη διενέργειά της (Τσιώλης, 2014). Όλα τα συστατικά στοιχεία της ΘΘ: θεωρητική δειγματοληψία, κωδικοποίηση (ανοικτή, αξονική, επιλεκτική), μέθοδος διαρκούς σύγκρισης, συγγραφή υπομνημάτων, θεωρητική ευαισθησία (Τσιώλης, 2014), ακολουθήθηκαν κατά την ερευνητική διαδικασία σε μία κυκλική και επαναληπτική πορεία και όχι γραμμική ή αιτιακή, για την ανακάλυψη των νοημάτων των συμμετεχόντων προκειμένου να παραχθεί μία θεωρία βασισμένη στα εμπειρικά δεδομένα και κυρίως στις αλληλεπιδράσεις, στις ενέργειες και στις διαδικασίες των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Κατά τη συλλογή, ανάλυση και σύγκριση των ποιοτικών δεδομένων αναπτύχθηκαν πολυάριθμοι κώδικες οι οποίοι ομαδοποιήθηκαν, αποτέλεσαν διαφοροποιημένες έννοιες και με τον τρόπο αυτόν αναδύθηκαν οι αρχικές κατηγορίες και οι ιδιότητές τους, ως χαρακτηριστικά των κατηγοριών που τις αποσαφήνισαν και τους έδωσαν νόημα. Οι αρχικές κατηγορίες οργανώθηκαν σε κομβικές κατηγορίες-άξονες και μεταξύ αυτών επιλέχθηκε η κεντρική κατηγορία-πυρήνας, μέσω της οποίας ερμηνευθήκαν οι διαδικασίες εξέλιξης του υπό διερεύνηση φαινομένου και επιτεύχθηκε η ολοκλήρωση του θεωρητικού πλαισίου της ευρύτερης έρευνας.

Ερευνητικό Εργαλείο

Για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων αξιοποιήθηκε η τεχνική της ημιδομημένης εις βάθος συνέντευξης η οποία περιελάμβανε προκαθορισμένες ανοικτές ερωτήσεις. Προκειμένου να αξιολογηθεί η σαφήνεια, ο βαθμός κατανόησης αλλά και η αποτελεσματικότητα των ερωτήσεων πραγματοποιήθηκαν δύο πιλοτικές συνεντεύξεις με αντίστοιχους εκπαιδευτικούς. Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών αξιολογήθηκαν, οι

ερωτήσεις τροποποιήθηκαν και δημιουργήθηκε ο τελικός οδηγός ερωτήσεων σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα και τους άξονες της έρευνας.

Ο θεωρητικός κορεσμός επήλθε στη 14^η συνέντευξη, καθώς δεν εμφανίζονταν πλέον νέες κατηγορίες ή στοιχεία που να εμπλουτίζουν τις ήδη διαμορφωμένες. Οι υπόλοιπες συνεντεύξεις διενεργήθηκαν ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη συμπερίληψη τόσο των κλάδων/ειδικοτήτων των εκπαιδευτικών όσο και του τόπου/νομού από τον οποίο προέρχονταν. Καθώς η έρευνα διεξήχθη εν μέσω πανδημίας Covid-19, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά και ηχογραφήθηκαν με τη συναίνεση των συμμετεχόντων.

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 18 εν ενεργεία εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από την ευρύτερη περιοχή του λιγνιτικού άξονα Κοζάνης-Πτολεμαΐδας-Αμυνταίου-Φλώρινας. Από τους 18 συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς 13 είχαν παρακολουθήσει μάθημα σχετικό με το περιβάλλον ή την αειφορία κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, 14 είχαν παρακολουθήσει σεμινάρια σχετικά με την ΠΕ/ΕΑΑ, ενώ όλοι οι συμμετέχοντες είχαν υλοποιήσει προγράμματα ΠΕ/ΕΑΑ την τελευταία πενταετία γεγονός που χαρακτηρίζει την ενασχόλησή τους με την ΠΕ/ΕΑΑ ως συστηματική. Τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων συλλέχθηκαν μέσω ερωτηματολογίου και παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων εκπαιδευτικών.

Κωδικός συμμετέχων/ουσας	Φύλο	Ηλικιακή ομάδα (έτη)	Κλάδος	Έτη υπηρεσίας	2 ^{ος} Τίτλος σπουδών	Μεταπτυχιακό	Διδακτορικό
Σ1	Θ	36-45	ΠΕ70	16-20	-	NAI	-
Σ2	Θ	46-55	ΠΕ70	>21	-	NAI	-
Σ3	Θ	46-55	ΠΕ60	>21	-	NAI	-
Σ4	Θ	36-45	ΠΕ70	16-20	NAI	NAI	NAI
Σ5	Α	>55	ΠΕ88.03	16-20	-	NAI	-
Σ6	Θ	>55	ΠΕ70	>21	-	NAI	-
Σ7	Θ	46-55	ΠΕ70	>21	-	NAI	-
Σ8	Α	>55	ΠΕ70	>21	-	NAI	-
Σ9	Α	36-45	ΠΕ04.02	<5	-	NAI	-
Σ10	Α	46-55	ΠΕ82	6-10	-	NAI	-
Σ11	Θ	>55	ΠΕ82	>21	-	NAI	-
Σ12	Θ	46-55	ΠΕ83	>21	-	-	-
Σ13	Θ	46-55	ΠΕ82	>21	-	NAI	-
Σ14	Θ	36-45	ΠΕ70	16-20	-	NAI	-
Σ15	Θ	36-45	ΠΕ60	11-15	NAI	NAI	-
Σ16	Θ	>55	ΠΕ78	>21	-	NAI	-
Σ17	Α	36-45	ΠΕ88.01	11-15	-	NAI	NAI
Σ18	Α	36-45	ΠΕ82	16-20	NAI	NAI	-

Αποτελέσματα

Από την επεξεργασία των εμπειρικών δεδομένων προέκυψαν οι κατηγορίες-άξονες “Αξιακό πλαίσιο της αειφορίας” και “Καλλιέργεια αξιών στην ΠΕ/ΕΑΑ”, οι οποίες αναλύονται παρακάτω με βάση τις αρχικές τους κατηγορίες, παραθέτοντας λίγα χαρακτηριστικά παραδείγματα από τον λόγο των συμμετεχόντων (Σ):

1. Αξιακό πλαίσιο της αειφορίας:

- Κοινωνική δικαιοσύνη: η πρόσβαση όλων των ανθρώπων στα αγαθά που συνδέεται άμεσα με την εργασία και το εισόδημα, εκμηδενίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενισχύει τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα και το δικαίωμα όλων σε μία καλύτερη ποιότητα ζωής.

Σ4: *«Να έχουν όλοι πρόσβαση στα ίδια αγαθά μόρφωσης και οικονομικά αγαθά πρέπει να έχουν όλοι, στην υγεία, στην παιδεία, να έχουν όλοι δυνατότητα, δηλαδή, να έχουνε εργασία, να έχουνε καλή ποιότητα ζωής».*

- Αλληλεγγύη: πράξη αλληλοβοήθειας μεταξύ των μελών μίας κοινωνίας, όχι απλή φιλανθρωπία αλλά έμπρακτη στήριξη για τη βελτίωση των συνθηκών και την ποιότητα της ζωής, συμβάλλει στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και τη συσπείρωση των μελών μίας κοινωνίας σε κοινούς αγώνες και δράσεις όταν υπάρχουν κοινά προβλήματα και ανάγκες.

Σ18: *«Αν δε δούμε τα προβλήματα συνολικά και συλλογικά, να αλληλοστηριχθούμε, να αγωνιστούμε μαζί, τότε θα εξακολουθούν να ευημερούν οι λίγοι και όχι όλοι, άρα αειφορία δεν υπάρχει».*

- Αυτονομία: η αυτοδιάθεση του ατόμου αφενός και αφετέρου πολιτικός όρος που αφορά στην εθνική αυτοδιάθεση χωρών ή λαών. Ως αειφορική αξία η αυτονομία λογίζεται μόνο σε τοπικό επίπεδο, όταν μία τοπική κοινωνία, που διαθέτει autarkεια πόρων και μέσων, λαμβάνει αποφάσεις σύμφωνα με τις δικές της ανάγκες και συνθήκες, θέτοντας έτσι και τα όρια της ανάπτυξής της.

Σ9: *«Και η ίδια η αειφορία θα μπορούσε σπάσει ανά περιοχή να το πω έτσι. Δηλαδή, δεν έχει τις ίδιες ανάγκες και τις ίδιες δυνατότητες κάθε περιοχή σε μία χώρα, οπότε μια αυτονομία ίσως θα βοηθούσε τους κανόνες για την αειφορία ανά περιοχή».*

- Οικολογική βιωσιμότητα: η προστασία και η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, η κατανόηση της αλληλεξάρτησης μεταξύ ανθρώπου και φύσης, ηθική και κοινωνική υποχρέωση.

Σ12: *«Εννοείται ότι είναι κοινωνική αξία η οικολογική βιωσιμότητα και θα πρέπει και τα παιδιά μας να μάθουν, θα πρέπει να μεγαλώσουμε και τα παιδιά μας με αυτή την κοινωνική αξία και με αυτήν την κοινωνική αξία. Εννοείται, εννοείται, αλλιώς πώς; Πώς συνεχίζω να υπάρχω;»*

- Άλλες σημαντικές αξίες: ισότητα, σεβασμός στον άνθρωπο και στο περιβάλλον, υπευθυνότητα, ενσυναίσθηση, συμμετοχή στα κοινά, εθελοντισμός.

Η ισότητα ως ίση μεταχείριση όλων των ανθρώπων συνυφάνεται με την κοινωνική δικαιοσύνη με την έννοια ότι όταν μία κοινωνία λειτουργεί με βάση την ισότητα τότε όλα τα μέλη της έχουν ίσα δικαιώματα, ισότιμη πρόσβαση σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά αγαθά. Σε ό,τι αφορά στον σεβασμό στον άνθρωπο και στο περιβάλλον αυτός νοείται ως αλληλοσεβασμός καθώς μόνο μέσα από τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των ανθρώπων μπορεί ο ίδιος ο άνθρωπος να περάσει στον σεβασμό του περιβάλλοντος ως ζώσα κατάσταση.

Σ4: *«Αλληλοσεβασμός θα έλεγα, αλληλοσεβασμός όχι μόνο μεταξύ των πολιτών, και μεταξύ περιβάλλοντος και πολιτών, πολιτών και περιβάλλοντος, δηλαδή, να αντιμετωπιστεί το περιβάλλον σαν, σαν ολότητα, σαν κάτι που δεν το βρήκαμε μόνο, ως κάτι που θα το παραδώσουμε. Έτσι, με περισσότερο σκεπτικισμό, δηλαδή, να το αντιμετωπίσουμε».*

Η ενσυναίσθηση αποτελεί τη βαθύτερη κατανόηση της πραγματικότητας του άλλου, συμβάλλει στην επίγνωση των κοινών προβλημάτων, την από κοινού επίλυσή τους και τη λήψη αποφάσεων κινητοποιώντας, έτσι, τη δράση για αλλαγή. Αποτελεί, επίσης, την ανταπόκριση στις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελλοντικών γενεών καθώς η ευζωία τους προϋποθέτει την ενσυναίσθηση της παρούσας γενιάς.

Σ7: *«Η ενσυναίσθηση είναι ένα πολύ μεγάλο πράγμα και είναι αξία που θα καλλιεργήσει και πάρα πολλά πράγματα όσον αφορά στη δράση και την παροντική και τη μελλοντική.»*

Η υπευθυνότητα αφορά στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων αλλά και στη σχέση ανθρώπου και φύσης, ενώ αποτελεί την ανάληψη των ευθυνών των συνεπειών που απορρέουν από τις πράξεις, τις ενέργειες, τις αποφάσεις των ανθρώπων ατομικά και συλλογικά. Η συμμετοχή στα κοινά πρέπει να αποτελεί κοινωνική αξία που να καλλιεργείται στα παιδιά, με τους εκπαιδευτικούς να αποκαλύπτουν ότι οι ίδιοι δεν εμπλέκονται ενεργά σε βασικά θέματα της κοινωνίας στην οποία ζουν με αποτέλεσμα να αποδέχονται ως τετελεσμένες τις αποφάσεις που έχει λάβει η όποια πολιτική αρχή αλλά και τις συνέπειές τους.

Σ13: *«Ίσως, δεν ξέρω, ίσως φταίμε και εμείς, να σου πω, γιατί δεν είμαστε ενεργοί πολίτες τόσο πολύ. Που αυτό έπρεπε να το προσθέσω στις αξίες, στις κοινωνικές αξίες, πιο μεγαλύτερη συμμετοχή στα κοινά.»*

Στις κοινωνικές αξίες συμπεριλαμβάνεται και ο εθελοντισμός καθώς μπορεί να προάγει την έννοια του ενεργού πολίτη. Μιας και στηρίζεται μονάχα στην εκούσια συμμετοχή των πολιτών σε δράσεις προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, μπορεί να κινητοποιήσει δράσεις υπέρ της αειφορίας χωρίς την υποστήριξη της πολιτείας.

2. Καλλιέργεια αξιών στην ΠΕ/ΕΑΑ

- Καλλιέργεια αξιών μέσω προγραμμάτων τοπικής κοινωνικής θεματολογίας: η ένταξη της ΠΕ/ΕΑΑ στο ωρολόγιο πρόγραμμα και η λειτουργία του σχολείου με βάση τις αρχές της κρίνονται ως αναγκαία για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων και τη συνέχιση της καλλιέργειας αξιών σε όλη τη διάρκεια της σχολικής ζωής των μαθητών.

Σ17: *«Σίγουρα είναι καλοδεχούμενο ειδικά από το να λείπει τελείως, αλλά το ερωτηματικό μου είναι κατά πόσο ένα πρόγραμμα περιστασιακό μπορεί να εμψυχήσει τις αξίες πραγματικά μέσα στα παιδιά.»*

Παράγοντες επιλογής και υλοποίησης ενός προγράμματος τοπικής κοινωνικής θεματολογίας, όπως η απολιγνιτοποίηση, αποτελούν η ηλικία και το οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών. Σχετικά με την ηλικία, η δυναμική του θέματος και η πολυπλοκότητά του δεν επιτρέπουν τη σε βάθος κατανόησή του από τους μικρούς μαθητές. Αντίθετα, σε μαθητές γυμνασίου και λυκείου, οι οποίοι μπορούν να αντιληφθούν τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές προεκτάσεις ενός τέτοιου ζητήματος, τίθεται θέμα κάλυψης της ύλης. Αναφορικά με το οικογενειακό περιβάλλον αυτό αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα, ειδικά αν πρόκειται για μαθητές που η οικογένειά τους πλήττεται άμεσα από την απολιγνιτοποίηση. Συναισθανόμενοι τις δυσκολίες που μπορεί να βιώνουν οι μαθητές και οι οικογένειές τους, οι εκπαιδευτικοί αποφεύγουν τόσο δύσκολα κοινωνικά ζητήματα.

Σ1: *«Εδώ είναι ένα δύσκολο κομμάτι, γιατί εμείς εδώ στην Πτολεμαΐδα οι περισσότεροι γονείς των παιδιών δουλεύουνε στη ΔΕΗ, είναι πάρα πολύ δύσκολο να πείσεις ένα παιδί ότι όλα γίνονται για το καλό του».*

Σ18: *«Τι να πεις στα παιδιά; Ειδικά τώρα, ότι όλα γίνονται για το καλό τους; Ότι οι γονείς σας χάνουν τη δουλειά τους για το καλό σας στο μέλλον; Και ειδικά στα παιδιά που ζούνε σε χωριά όπως Μελίτη, Αχλάδα, Λόφοι, ξέρω 'γω, που ζούνε κυριολεκτικά από τα ορυχεία και τη ΔΕΗ.»*

Η υλοποίηση προγραμμάτων σχετιζόμενα με προβλήματα της τοπικής κοινωνία αποτελεί αφενός ρίσκο για τους εκπαιδευτικούς, φοβούμενοι την έκθεση και τη ρήξη με την τοπική κοινωνία και τις συνέπειές τους στην επαγγελματική τους πορεία, αφετέρου πρόκληση γιατί η εκπόνηση ενός τέτοιου προγράμματος μπορεί να συμβάλλει στην ετοιμότητα των μαθητών για την αντιμετώπιση ενός αντίστοιχου προβλήματος στο μέλλον. Επίσης, η ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών πάνω σε μεθόδους και τεχνικές της εκπαίδευσης αξιών παρουσιάζεται επιβεβλημένη, ώστε να σχεδιάσουν και να εκπονήσουν προγράμματα στοχευμένα πάνω σε κρίσιμα ζητήματα της τοπικής κοινωνίας.

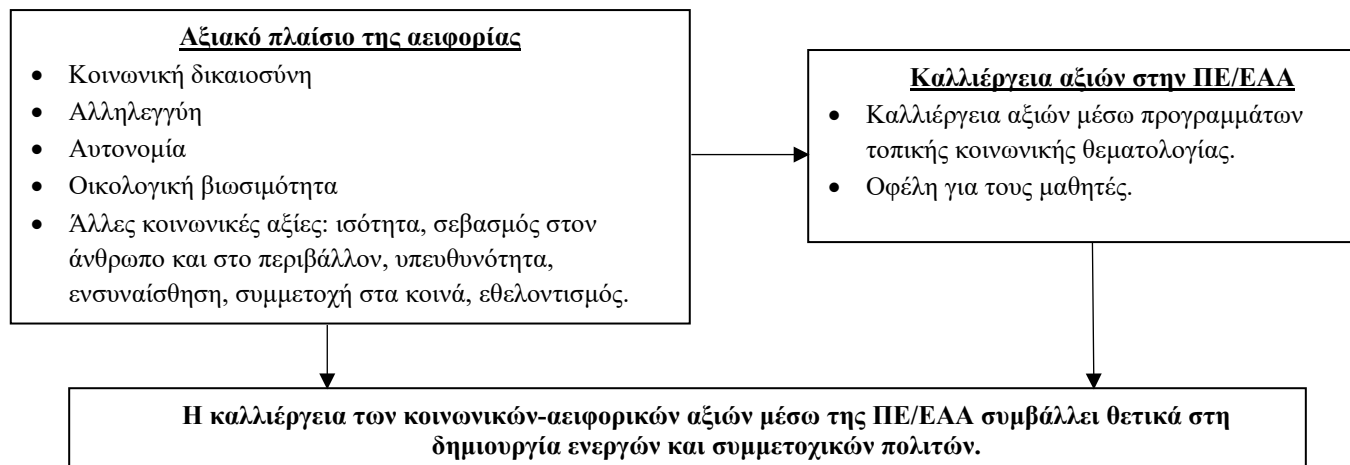
- Οφέλη για τους μαθητές: η καλλιέργεια κοινωνικών-αιμοφορικών αξιών μέσω προγραμμάτων ΠΕ/ΕΑΑ άμεσα συνδεδεμένα με ζητήματα της τοπικής κοινωνίας, συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη της

προσωπικότητας, της κοινωνικής και πολιτικής συνείδησης των μαθητών, στην απόκτηση δεξιοτήτων όπως η κριτική σκέψη, η επίλυση προβλήματος, η λήψη απόφασης. Αυτά αποτελούν προϋποθέσεις ώστε οι μαθητές να λειτουργήσουν ενεργά στο κοινωνικό σύνολο και να συμβάλλουν στην κοινωνική και πνευματική ανασυγκρότηση και αλλαγή τόσο του τόπου τους όσο και ευρύτερα.

Σ2: «Θα υιοθετήσουν στάσεις, αξίες που θα τους βοηθήσουν στο μέλλον στο να βοηθήσουν τον τόπο τους, να γίνουν ενεργοί πολίτες, στο να συμμετέχουν σε δράσεις, σε αποφάσεις.»

Από τη σύνδεση των δύο παραπάνω κατηγοριών αναδείχθηκε η πτυχή “Η καλλιέργεια των κοινωνικών-αιμοφοικών αξιών μέσω της ΠΕ/ΕΑΑ συμβάλλει θετικά στη δημιουργία ενεργών και συμμετοχικών πολιτών” (Σχήμα 1), ως βασική του τελικού θεωρητικού σχήματος της ευρύτερης έρευνας.

Σχήμα 1. Διασύνδεση κατηγοριών-αξόνων με τη βασική πτυχή.

Ειδικότερα, η ΠΕ/ΕΑΑ είναι απαραίτητο να απομακρυνθεί από τον γνωσιοκεντρικό της χαρακτήρα της εκπαίδευσης και η υλοποίηση προγραμμάτων να επικεντρωθεί στην καλλιέργεια εκείνων των αξιών και δεξιοτήτων «που κάνουν τον άνθρωπο άνθρωπο». Η καλλιέργεια αξιών μέσω προγραμμάτων που σχετίζονται με αμφιλεγόμενα τοπικά ζητήματα έχει θετικό αντίκτυπο στην πολιτική δράση, στη συμμετοχή σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στη διαμόρφωση των αυριανών κριτικά σκεπτόμενων ενεργών πολιτών.

Σ6: «Αν καταφέρουμε πραγματικά να τους δώσουμε κάποια τέτοια αξιακά συστήματα, κάποιες αξίες, θα συνειδητοποιήσουνε όταν μεγαλώσουν την αξία των πραγμάτων και θα αλλάζουνε σαν πολίτες, εννοείται. Δηλαδή, ότι η αλλαγή του πολίτη θα φέρει την αλλαγή της κοινωνίας. Αν δεν αλλάξω εγώ δεν αλλάζει τίποτα.»

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι κρίσιμος καθώς είναι αναγκαίο να ενστερνίζονται τις κοινωνικές αξίες της αειφορίας, να είναι ενεργοί και συμμετοχικοί πολίτες ώστε ως ηθικοί και κοινωνικοί λειτουργοί να τις καλλιεργήσουν στους μαθητές. Στην προσπάθειά τους αυτή οι εκπαιδευτικοί ενδέχεται να συναντήσουν πολλαπλά εμπόδια και, συνεπώς, μπορούν να βάλουν μόνο έναν μικρό σπόρο ώστε οι μαθητές αργότερα να γίνουν ενεργοί πολίτες και να μετέχουν. Ο σπόρος αυτός πρέπει να προστατευτεί από την οικογένεια, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αλλά και το ίδιο το πολιτικό σύστημα ώστε να του δώσουν τη δυνατότητα να αναπτυχθεί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για το αξιακό πλαίσιο της αειφορίας αποτέλεσαν τη βάση διερεύνησης του εάν τα προγράμματα ΠΕ/ΕΑΑ, που σχετίζονται με επίμαχα τοπικά κοινωνικά θέματα, όπως η

απολιγνιτοποίηση, μπορούν να προωθήσουν τις αξίες αυτές ώστε οι μαθητές να γίνουν ενεργοί και συμμετοχικοί πολίτες στο μέλλον.

Σε ό,τι αφορά στις κυρίαρχες αξίες της αειφορίας, οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών εμφάνισαν μικρές διαφοροποιήσεις με βάση τη βιβλιογραφία (Φλογαΐτη, 2011) που αφορούν κυρίως στην αλληλεγγύη. Ενώ η αξία της αλληλεγγύης αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως η ισότιμη πρόσβαση στους φυσικούς πόρους και σε ένα καθαρό περιβάλλον, οι εκπαιδευτικοί νοσηματοδότησαν την αλληλεγγύη ως έμπρακτη στήριξη μεταξύ των ανθρώπων για τη βελτίωση των συνθηκών και την ποιότητα της ζωής και είναι αυτή που μπορεί να κινητοποιήσει τη δράση για αλλαγή. Ιεράρχησαν, ακόμα, τις αειφορικές αξίες θέτοντας ως πιο σημαντική την αυτονομία, με δεύτερη την κοινωνική δικαιοσύνη και τρίτη την αλληλεγγύη, θεωρώντας ότι η αυτονομία και η κοινωνική δικαιοσύνη μαζί αναδεικνύουν την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών μίας κοινωνίας ως συμπόρευση για την επίτευξη κοινών στόχων.

Ερχόμενοι στο εκπαιδευτικό κομμάτι, οι εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν τον καθοριστικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η ΠΕ/ΕΑΑ και η καλλιέργεια κοινωνικών-αειφορικών αξιών, μέσω της υλοποίησης προγραμμάτων που σχετίζονται με κρίσιμα ζητήματα μίας κοινωνίας, στη δημιουργία των αυριανών ενεργών και συμμετοχικών πολιτών και πως ο επαναπροσδιορισμός των αξιών μπορεί να οδηγήσει στη δράση προς ένα αειφόρο μέλλον ενός τόπου.

Περιγράφοντας τους αποτρεπτικούς παράγοντες για την υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ/ΕΑΑ που σχετίζονται με κρίσιμα τοπικά ζητήματα, όπως η απολιγνιτοποίηση (ηλικία μαθητών, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, ρήξη με την τοπική κοινωνία, επαγγελματικές συνέπειες), οι εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν την αδυναμία τους να καλλιεργήσουν αξίες και επισήμαναν την ανάγκη επιμόρφωσής τους αναφορικά με την εκπαίδευση αξιών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τη ΘΘ τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας αλλά και το θεωρητικό σχήμα που αναδείχθηκε από την ευρύτερη έρευνα, δεν μπορούν να γενικευτούν αλλά παρέχουν έναν βαθμό προβλεψιμότητας μόνο σε σχέση με συγκεκριμένες συνθήκες. Οι όποιες προεκτάσεις ενδεχομένως να αφορούν κρίσιμα ζητήματα και αλλαγές που αντιμετωπίζει μία κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική ΑΕ.

Φλογαΐτη, Ε. (2011). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Πεδίο.

Agirreazkuenaga, L. (2019). Embedding Sustainable Development Goals in education. Teachers' perspective about education for sustainability in the Basque autonomous community. *Sustainability*, 11, 1496-1513. <https://doi.org/10.3390/su11051496>

Aznar, P., Calero, M., Martínez-Agut, MP., Mayoral, O., Ull, À., Vázquez-Verdera, V., Vilches, A. (2018). Training Secondary Education Teachers through the Prism of Sustainability: The Case of the Universitat de València. *Sustainability*, 10(11), 4170. <https://doi.org/10.3390/su10114170>

Burford, G., Hoover, E., Velasco, I., Janoušková, S., Jimenez, A., Piggot, G., ... Harder, MK. (2013). Bringing the "Missing Pillar" into Sustainable Development Goals: Towards Intersubjective Values-Based Indicators. *Sustainability*, 5(7), 3035-3059. <https://doi.org/10.3390/su5073035>

Carley, S. & Konisky, D.M. (2020). The justice and equity implications of the clean energy transition. *Nature Energy*, 5, 569–577. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0641-6>

Činčera, J., Johnson, B., Kroufek, R. & Šimonová, P. (2020). Values education in outdoor Environmental Education programs from the perspective of practitioners. *Sustainability*, 12(11), 4700. <https://doi.org/10.3390/su12114700>

Healy, N. & Barry, J. (2017). Politicizing energy justice and energy system transitions: Fossil fuel divestment and a "just transition". *Energy Policy*, 108, 451–459. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.06.014>

- Horlings, L. G. (2015). The inner dimension of sustainability: personal and cultural values. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14, 163–169. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.06.006>
- McCauley, D., Ramasar, V., Heffron, R. J., Sovacool, B. K., Mebratu, D., Mundaca, L. (2019). Energy justice in the transition to low carbon energy systems: Exploring key themes in interdisciplinary research. *Applied Energy*, 233–234, 916-921. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2018.10.005>
- McIlroy, D., Brennan, S. & Barry, J. (2022). Just transition: a conflict transformation approach. In L. Pellizzoni, E. Leonard, & V. Asara (Ed.), *Handbook of Critical Environmental Politics* (pp. 416-430). Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839100673.00039>
- UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development: A Roadmap* (ESD 2030). Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Ανακτήθηκε από: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802>
- Wamsler, C. (2020). Education for sustainability. Fostering a more conscious society and transformation towards sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(1), 112-130. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-04-2019-0152>